

Замира Иброҳимова

**ҚУВНОҚЛИККА
ЯШИРИНГАН
ИЗТИРОБЛАР**

*Шоир адабий портретига
чизгилар*

ЗАМИРА ИБРОҲИМОВА

ҚУВНОҚЛИККА ЯШИРИНГАН ИЗТИРОБЛАР

*(Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон
адабий портретига чизгилар)*

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси нашриёти
Тошкент – 2005

Падари бузрукворим Йўлдошхўжа Тошхўжа ўғлининг
ёркин хотирасига бағишлайман.

Муаллиф.

Масъул муҳаррир: филология фанлари номзоди, Беруний номидаги
Республика Давлат мукофотининг лауреати Мурод
Иброҳимов.

Такризчилар: Раъно Иброҳимова, филология фанлари доктори.
Гулсара Исмоилова, филология фанлари номзоди.

Ушбу рисолада ўзбек адабиётининг истеъдодли вакили – шоир, носир,
драматург Анвар Обиджоннинг ижодий маҳорати таҳлил этилади.
Маълумки, Анвар Обиджон ўзбек болалар адабиётига янги оқим, янги
оҳанг олиб кирди ва уни янги поғонага кўтарди. Шоирнинг қувноқ
юмор ва чуқур фалсафага йўғрилган кўплаб шеърлари маънавият
оламида воқеа бўлди. Унинг дoston, қисса ва ҳикояларида жозибador
юмор устунлик қилса-да, аслида она халқимизнинг тарихи, бугуни ва
келажакига боғлиқ муаммолар ўта дадиллик билан қаламга олинади.
Олима муаллиф рисолада Анвар Обиджон ижодининг ана шу
жиҳатларини ёритишга ҳаракат қилган.

С Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий
кутубхонаси нашриёти, 2005 йил.

*–Ишлар қалай?–
Десам, Қўй
Жавоб берди
Суриб ўй:
–Камчилик йўқ
Озиқдан...
Безор бўлдим
Қозиқдан.*

Ўтган асрнинг 70-йиллари охирида "Гулистон" журналида болаларга аталган саҳифада босилган "Яйловни соғинган қўй" сарлавҳали ушбу шеър биз сизга таништирмакчи бўлган адибнинг ижодига тааллуқли. Ўшанда кишлоқда яшаётган, номи ҳали деярли ҳеч кимга таниш бўлмаган қаламкашнинг шу кичкинагина шеъри адабий доирада бирдан кўпчиликнинг эътиборини тортгани, "болалар учун ҳам шундай ўткир, тагдор нарсалар ёзса бўлар экан-ку", деган гаплар пайдо бўлгани ҳамон ёдимизда.

Бу мисолни бежиз келтирмадик. Чунки турғунлик йиллари болалар адабиётида "бизнинг бепоён ватанимизда ҳар бир инсон бахтиёр, эркин, озод, ҳур яшайди" каби шиорлар жаранглаб турган бир пайтда Анвар Обиджон ушбу ихчамгина шеъридаги қозиққа боғланган Қўй тимсолида халқимиз тутқунликда яшаётганлигини, ўзлигидан, минглаб йилги тарихимиздан, анъаналаримиз, маънавиятимиз ўчоғи бўлмиш кадрдон кўхна "яйлов"идан узиб қўйилганлигига эътиборни қаратди. "Қорни учун эмас, кадри учун йиғлаётган" қўйнинг "ўйчанлиги"даги ҳазинликни, оғрик ва соғинчни ёш китобхонлар шуурига етказишга интилди. Шунинг учун ҳам қозиқдан безор булган Қўйнинг сокин исёни ўқувчи қалбини беихтиёр жимирлатиб юборади.

Дарҳақиқат, собиқ Шўролар даврида деярли ҳамма нарса, жумладан, фарзандларимиз тарбияси масаласи ҳам Марказдан туриб ҳал этилар, турли дастурлар, қўлланмалар яратилиб жумҳуриятларга тарқатиларди. Улар номигагина "маҳаллий шароит"га мослаштирилиб, бажарилиши қатъий талаб қилинар эди. Таълим-тарбия соҳасидаги бу усул халқ тарихи, она тил, миллий анъаналар, қадриятлардан ёш авлоднинг баҳраманд бўлишига жиддий тўсиқ бўлди. Фожеа шундаки, бундай усул билан бир неча авлод "тарбияланди"...

* * *

Юртимиз истиқлолга эришган илк кунлардан бошлабқ ёшларимизни соғлом, баркамол қилиб камол топтириш масаласига жиддий эътибор қаратилди. Бу масала давлатимиз сиёсатининг ўзагига айланди, жаҳон андозаси даражасида дастурлар ишлаб чиқилди. Улар ҳаётга татбиқ этилмоқда.

Бадиий адабиёт, жумладан, унинг алоҳида таркибий қисми бўлган болалар адабиёти, ушбу ғоят мураккаб вазифани адо этишдаги энг муҳим воситалардан биридир. Бу ишга бадиий сўз қудрати билан ҳисса қўшиб келаётган истеъдодли ёзувчилар кўп. Улардан бири Ўзбекистон халқ шоири, кўп қиррали адиб, шоир ва драматург Анвар Обиджондир.

Анвар Обиджон 1947 йилда Фарғона вилоятининг Олтиарик туманидаги сўлим кишлоқларнинг бири – Полосонда туғилган, беғубор болалиги шу жойда ўтган. Қалбида ҳаётга, инсонларга, она табиатга бўлган меҳр-муҳаббат туйғулари айнан ўша масканда уйғонган, илк шеърини сатрлари ҳам шу кишлоқда яратилган.

Анвар Обиджон 1966 йилда Самарқанд Молия билим юртини тугатди, сўнг ҳарбий хизматга чақирилди. Хизматдан қайтгач, 1969 йилдан бошлаб ўз қишлоғидаги жамоа хўжалигида пахтачилик бригадаларининг ҳисобчиси бўлиб ишлади. Ўз бахтини матбуотдан қидирган Анвар Обиджон кейинчалик туман газетасига адабий ходим бўлиб ишга ўтади, 1974 йилда Тошкент давлат Университети (ҳозирги Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети)нинг журналистика факултетига сиртдан ўқишга кириди. Ўқишни битиргач, Фарғона вилояти радиосида, "Муштум" журнали, "Камалак" ва "Чўлпон" нашриётларида узоқ йил фаолият кўрсатди. Ҳозир Ўзбекистон телерадиокомпаниясида журналистик ва адиблик фаолиятини давом эттирмоқда.

Анвар Обиджоннинг илк шеърини машқларидан бири - "Шкафчам" 6-синфда ўқиб юрган кезларида мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болалар журнали «Ғунча»да чоп этилган. Шундан сўнг ёш шоирнинг болалар учун турли мавзуларда битган кўпгина асарлари республикамиз газета ва журналларида тез-тез кўрина бошлади.

1974 йилда Анвар Обиджоннинг болалар учун ёзган шеърларидан иборат «Она Ер» китоби чоп этилди. Агар тўпламга киритилган шеърларга адабиётнинг юксак бадиийлик талаблари асосида ёндошилса, уни ўзбек болалар шеърлигига қўшилган муҳим ҳисса, дея баҳолаш қийин. Чунки тўпламдаги шеърларнинг кўпчилигида ёш ўқувчилар маънавиятини бойитадиган янги фикрлар деярли учрамайди. Болалар шеърлигида қайта-қайта такрорланиб, шаблонга айланган тайёрга айёр бўлиш, нафси бузуқлик, ялқовлик, инжиклик, ўйинчоқларни авайламаслик каби қусурларни ёмонлаш каби "ғоялардан" нарига ўтилмаган ва улар таъсирли бадиий усулларда ўз ифодасини топмаган. Аммо китобдаги баъзи шеърларда, айниқса, хоинлик қораланган «Сотқин Бароқ ҳақида»ги эртақда ғояни ихчам шаклда ифода этиш, табиатдаги жонсиз нарсалар, турли ҳайвон, парранда ва бошқа жониворларни одамлардай сўзлатиш, киёфаларини реал чизиш, болаларбоп қулгили вазиятлар яратиш орқали кичкинтойлар маънавий оламини бойитишга интилиш, янгича бир изланиш борлиги сезилиб турарди. Шоир кейинчалик худди шу йўлдан борди...

Орадан олти йил ўтгач, 1980 йилда Анвар Обиджон ўзининг иккинчи шеърий тўплами – «Баҳромнинг ҳикоялари»ни ўқувчилар ҳукмига ҳавола этди. Бу китоб шоирга катта шуҳрат келтирди. Тўпламга киритилган асарлар ўзбек болалар адабиётига кичкинтойлар учун нималарни ёзиш ва нима учун ёзиш кераклигини, энг муҳими, қандай ёзиш лозимлигини чуқур ҳис эта олган бошқача овоздаги шоир кириб келганлигидан дарак бериб турарди.

1980—2005 йиллар оралиғида шоир баракали ижод этди. У ўз қалами кучини фақат шеъриятда эмас, адабиётнинг наср, театр ва кино драматургияси турларида ҳам синаб кўрди. Кўплаб ҳикоялар, қиссалар, сахна асарлари яратди. Бу йилларда унинг «Эй, ёруғ дунё» (1983), «Оловжон ва унинг дўстлари» (1983), «Кетмагил» (1985), «Безгакшамол» (1985), «Масхарабоз бола» (1986), «Аканг қарағай Гулмат» (1987), «Жуда қизик воқеа» (1987), «Олтин юракли Автобола» (1988), «Даҳшатли Мешполвон» (1989), «Ерликлар» (1990), «Аламазон ва Гулмат хангомаси» (1992), «Ажойибхона» (1993), «Мешполвоннинг жанглари» (1994), «Алишер ила Ҳусайн ёки уч доно ва ўғри» (1996), «Аламазон ва Гулмат» (1998), «Олтиариқ хангомалари» (1999), «Булбулнинг чўпчаклари» (2001), «Одобли бўлиш осонми» (2001), «Безгакшамол-2» (2003), «Ўқ, ўтмас болакай» (2005) ва бошқа китоблари нашр этилди. Унинг айрим асарлари рус тилига ўгирилиб, "Аламазон и его пехота" (1984), "Грозный Мешпалван" (1991) номларида босилиб чиқди.

Анвар Обиджоннинг китобларидан айримларига республикамиз газета ва журналларида ижобий тақризлар чоп этилди, ўзбек болалар адабиётига бағишланган мақолаларда унинг баъзи шеърлари ва қиссаларига юқори баҳолар берилди.

Анвар Обиджон асарларининг мавзу ва мазмуни ранг-баранг, бадиий образ яратиш усуллари хилма-хил. Болалар табиатини нозик ҳис этиши жуда аниқ сезилади. У ўз асарларини қандай шаклда, қайси жанрда ёзишидан қатъи назар, болаларнинг «кулгига ўч халқ» эканлигини ҳеч қачон унутмайди.

Анвар Обиджон шеъриятидаги энг кўламли мавзу — Она Табиат ва Болалар. Шоир бу мавзуга ижодининг бошланғич палласиданоқ кўл урди. Бу муҳим ва аҳамиятли масалани юксак бадиий тарзда ёритиш учун жиддий изланди, воситалар, усуллар, оҳанглар топишга интилди. Унинг 80-йилларда кетма-кет эълон қилинган «Далалардан болаларга», «Ажойибхона», «Кулчалар», «Сиз эшитмаган кўшиқлар», «Ботирвойнинг кундалиги», «Булбулнинг чўпчаклари», «Менинг коллекциям», «Игналарим чиройли», «Ғалати мактублар» сингари шеърий туркумлари бу изланишларнинг самараси бўлди. Мазкур туркумлар ўзбек болалар адабиётида янгилик, алоҳида ҳодиса сифатида тан олинди, юқори баҳоланди. Маълумки, ўзбек болалар адабиётининг илк даврларидаёқ табиат мавзуси етакчилик қилган. Агар болалар учун табиат мавзуида махсус ёзилган шеърлар йиғилса, улар кўп жилдлик китобларни ташкил этган бўларди. Ушбу йўналишда ўқувчига маъқул келадиган, аввалгиларига нисбатан яхшироқ асарлар яратиш, бу борада кашфиёт қилиш ниҳоятда мураккаб

бир юмуш эди. Анвар Обиджон ўз туркумларида ана шу боқий мавзунини болалар онгига, дунёқарашига, руҳиятига мос тарзда бадиий талқин этишда ўзига хослик топа олди. Унинг шеърларида табиат турфа ранг ва оҳангларида намоён бўлади. Шоирнинг она табиат ҳақидаги шеърларида ҳаётга, инсонга муҳаббат, унинг боқийлигига ишонч туйғуси кўзга ташланади, ёш китобхон қалбини ҳаяжонга солади. Уларда биз билан ёнма-ён яшаётган ҳар бир жонзот, ҳар бир ўсимлик табиат инъом этган тирикликдан завқданади, бу дунёда яшашнинг ўзи қувонч эканлигини тараннум этади. Шоир уларда ташхис (жонлантириш) ва инток (одамлардай сўзлатиш) санъатларидан мохирлик билан фойдаланиб, турли жонзотларни, ҳатто жонсиз нарсаларни ҳам болалардай ҳатти-ҳаракатлантиради, сўзлатади. Яратилган образларнинг кўпчилиги гоҳ монолог, гоҳ суҳбат, гоҳ кўшиқ, гоҳ таржимаи ҳол, гоҳ мактублар усулларида қалбларга бор ҳақиқатдай бўлиб қуйилади. Улар бениҳоят соддалиги ва самимийлиги, беозор кулгига йўғирилганлиги билан ўқувчини ўзига ром этади. Масалан, 41 та шеърдан ташкил топган «Далалардан – болаларга» туркумидаги «Ловия» шеърига эътибор берайлик:

Ҳасад қилар
Менга Мош,
Меваларим
Қаламқош .
Бир тўпимда
Юз уя,
Уя тўла
Ловия.
Ловиялар
Қоракўз.
Силкитмасдан
Аста уз.
Йўқса,
Уйни очишар,
Тирқирашиб
Қочишар.

Аниқ кўриниб турибдики, шеър ниҳоятда ихчам. Мисралар бир ва икки сўздан ташкил топган. Ундаги воқеа қаҳрамоннинг ўз нутқи усулида ифода этилган. Унинг портретига хос штрихлар ҳам бор. Ритми таъсирли. Шоир шеърда ҳақиқатдан чекинмаган ҳолда ҳаёлий-романтик образ яратган. Шеър кичкинтойларни бир тупдаги юзлаб уяларда яшайдиган «қаламқош» «қоракўз» ўсимликка ўзгача нигоҳ билан қарашга ундайди. Ёки "Буғдой" номли шеърни олсак, унда бу ўсимлик ҳақидаги ҳаммага маълум гаплар билан чекланиб қолинмаган. Шеърда романтик руҳ бор. Бу руҳ Буғдойнинг ўзига хос олами борлигини таъсирли кўрсатишга хизмат қилади. Дарҳақиқат, Буғдой ҳам ҳар бир тирик мавжудод сингари уруғдан унади, ўсади, ҳосилга киради. Ўзига хос ҳаёт йўлини босиб ўтади. Демак унинг ҳам ўзига яраша олами бор. Шоир бу оламини болалар қалбини

ҳаяжонга солувчи Буғдойнинг ўз сўзлари (монологи) орқали кўрсатишга эришган.

**...Ел куйласа
Ўйнаман,
Хирмон сари
Бўйлайман.
Ой чиққанда
Қўноққа,
Ўхшар
Кумуш ўроққа.**

Шеърдаги самимият, нафис тасвир ўқувчи кўз ўнгида сирли, сокин туннинг гўзаллигидан завқланаётган, осмондаги ойни «кумуш ўроққа» ўхшашини кашф этган Буғдой сиймоси гавдаланишига сабаб бўлади. Бундай шеърлар болалар қалбида эзуликни, меҳр уруғларини ундириши шубҳасиздир.

Мазкур туркумда юртимиздаги деярли ҳамма мева ва савбзавотларнинг ўзига хос дунёси борлиги маҳорат билан кўрсатилган. Улар ўзлари ҳақида ғурур билан, тўлиб-тошиб гапирдилар. Бу ғурурланиш асло мақтанчоқлик эмас. Улардаги шодлик ва фахру ғурурнинг асоси шундаки, уларни она табиат инсон учун яратган. Инсон уларни ўз меҳнати билан парвариш қилади, ўстиради. Бу бирлик, бу гўзал жараён икки томонда ҳам фахрланиш, чексиз қувонч туйғуларини жўш урдиради. Шоир ўсимликлар (узум, олма, нок, анор, анжир ва бошқа мевалар: қовун, тарвуз, бодринг, пиёз ва бошқа полиз маҳсулотлари) образларини яратишда ҳам ўзига хос услубга содиқ қолади. Яъни улар моҳиятини бадиий жиҳатдан очишда фақат ўзларини сўзлатади. Ҳатто улар ўз портретларини ўзлари чизадилар.

Маълумки, адабиётда, жумладан, болалар адабиётида бу каби нарсалар (масалан узум, олма) ҳақида саноксиз шеърлар яратилган. Анвар Обиджоннинг энг катта ютуқларидан бири шундаки, улар туғрисида оригинал асарлар яратади. Фикримиз қуруқ, бўлмаслиги учун табиат алифбоси ҳақида туркум шеърлар яратган машҳур болалар шоири Қуддус Муҳаммадийнинг «Узум» шеъри билан Анвар Обиджоннинг "Узум" шеърини қиёслаб кўрайлик.

Қуддус Муҳаммадийнинг табиат тасвирига бағишланган шеърларида том маънода миллий руҳ ўзликни ҳис этиш туйғуси ёрқин кўринади. Лекин Қуддус Муҳаммадий ва умуман кўплаб кекса авлод шоирлари болалар адабиётига болаларни ахлоқий-таълимий тарбиялашдаги қўшимча восита деб қарашни маъқул деб ўйлашган. Ва қаламга олинган нарса ҳақидаги маълумотларни кенгроқ батафсилроқ беришга интилишган.

**Меваларим энг асили
Яшил ишқом боғ узумим.
Учқорада қора кишмиш
Паркентда бор тоғ узумим.
Тойиф, ҳасайн, катта қўрғон,**

**Шакаррангул ҳам шивилғон.
Нимранг, найча, мускат жонон,
Ширин-шакар бол узумим.
Ховлим ичра сўрим аймоқ,
Шинни дурлаб боғлар қаймоқ.
Ингичка бел, хусайн бармоқ,
Яқдон бедон узумим.
Қирмиска, эчкемар, чарос,
Бир-биридан антика, соз,
Кузда майиз, қиш келса ос!...**

Келтирган шеърдан кўришиб турибдики, Қуддус Муҳаммадий боланинг руҳиятига, ҳис туйғусига эмас, балки онгига, ақлига таъсир этиш, билим доирасини кенгайтириш кабиларни асосий мақсад қилиб олган. Шунинг учун шоир узумнинг турли навлари хусусида болага қурук маълумот бериш билан чегараланган. Анвар Обиджон ҳам, албатта, боланинг онгини бойитишга уринади, аммо у сал бошқача йўл танлаб, биринчи галда боланинг руҳиятига таъсир этишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Бунинг учун шоир узумнинг бадиий образини яратади. У жонли қаҳрамон каби бевосита ўзи ҳақидаги маълумотларни қувноқлик билан сўзлайди:

**Доналарим
Маржонча,
Бир бошим —
Нақ бир жомча.
Қуритсангиз,
Майизман.
Дастурхонга
Файзман.
Кузда
Еб-еб тўйишар.
Қишга
Осиб қўйишар.
Боқар шод
Ёш-қарилар.
Мақтар ҳатто
Арилар.**

Шеърда ўқувчи чехрасида беихтиёр кулги пайдо этувчи самимий юмор борлиги асарнинг қимматига қиммат қўшади.

Шоир шеърларининг бадиийлигига хос етакчи хусусиятлар юмор, озгина қувлик, шўхлик, ҳазил, киноя воситаларининг мўллагидир. Шуниси муҳимки, қаҳрамонларнинг феъл-атвори кичкинтойларнинг табиатига мос, дилига яқин, сўзлари болалар тилига хос ва тушунарлидир. У жуда оддий нарсалардан ҳам кулгили вазиятлар ярата олади. Мисол учун «Саримсоқпиез» шеъри қаҳрамони ўзини шу даражада кибрили, викорли

тутадики, шунинг ўзиёк. ўқувчида кулги уйғотади:

**Исмим
Жаноб Саримсоқ...
Гапиргим йўқ
Кўп узок.**

Шеър тугалланмасида шоир кутилмаган бурилиш ясайди ва беихтиёр салобат билан керилиб турган Саримсоқпиезнинг ҳақиқий юзи кўринади. Ўқувчи, ёш ошпаздан ўзининг бадбўйлигини яшираётган мақтанчоқ устидан қаҳ-қаҳ уриб кулади:

**...Бўлма анқов
Ва содда,
Чикариб қўйма
Ёддан–
Мендек
Ҳиди ширинни...
Ҳой,
Жийирма бурунни!**

Шоир ана шундай кулгили вазиятлар яратиш чоғида батафсил тасвирлаш ва ортиқча тафсилотларга берилиб кетмайди. У лўнда фикр-туйғулар ифодаси воситасида яратилаётган образ билан китобхон ўртасида жонли мулоқот ўрнатади. Ҳар бир қаҳрамон ўқувчининг ёнига келиб, ўзи ҳақида мароқ билан, чапаниланиб гапираётган суҳбатдошга айланади, китобхонга самимият билан бемалол мурожаат қилади. Масалан:

**Мураббога
Қалайсан
Беришса-ку
Ялайсан.**

("Майманчак")

Ёки:

**Нега уздинг
Бандимни?
Согиндингми
Мантини?**

("Ошқовоқ")

Кўриб ўтганимиздек, болалар оламида хаёлот ва ҳақиқат доимо ёнма-ён, биргаликда юради. Анвар Обиджон шеърларида нафақат ўсимликларнинг, балки ҳайвон ва паррандаларнинг, турли ҳашаротларнинг дунёси ҳам болалар оламига ана шундай омухталиқда тақдим этилади. Улар ҳам худди ўсимликлар сингари ўз сирлари, дард ва ташвишлари, қувончлари билан

ўртоқлашадилар. Шу тариқа шоир ўзининг кичик ўқувчилари қалбида табиатга нисбатан ҳурмат, муҳаббат уйғотади.

Анвар Обиджон «Ажойибхона» туркумининг муқаддимасида таъкидлаганидек, «Қумурсқадан тортиб Филгача, Итбалиқдан тортиб Китгача, Чивиндан тортиб Лочингача - ҳамма-ҳаммаси худди сизу биз каби она Сайёрамизнинг тенг ҳуқуқли фарзандларидир» (26-6). Шоирнинг бу фикри фақат жонзотларга бағишланган шеърларининггина эмас, балки бугун ижодининг асосий ўзак қисмини ташкил этади.

Анвар Обиджоннинг «Сиз эшитмаган қўшиқлар» туркуми ўзбек болалар адабиётини янги поғонага кўтарди. Бу шеърларда жонли ва жонсиз нарсалар: бедана, сиртлон, хўтик, сичқон, копток, чирманда, милтиқча, ҳаттоки автомобилу шиппак, ручкаю телефонгача ўзига хос оҳангда ашула айтади. Шоир ҳамма-ҳаммасининг ўз қўшиғи, бошқаларга айтгиси келаётган ўз сўзи борлигини болалар қалби ва онгига навобахш сатрлар орқали етказди. Бу қўшиқларни тинглар экансиз, ҳар бир «хонанда»нинг ҳаётга бўлган муҳаббатини, оламда мавжудлигига шукроналикни туясиз ҳамда дунёдаги жамики жонли-жонсиз нарсалар эзгуликка, меҳрга зор ва ташна эканлигини чуқур ҳис этасиз. Энг муҳими бу қўшиқлар кичкинтойларни теварак-атрофга бефарқ, қарамаслик, шафқатлироқ, раҳмдилроқ бўлиш, табиатни иложи борица асраб-авайлаш кераклиги борасида ўзлари учун муҳим хулосалар чиқаришга ундайди.

Шоир ўз қўшиғини ўзи ижро этаётган ҳар бир нарсанинг ҳаёти маъносини, умр мазмунини имкон қадар теран очишга алоҳида эътибор беради. Қўшиқлар мусиқаси жонли-жонсиз нарсалардан чиқадиган овозларга мос тарзда яратилган. Овозларнинг турли-туманлига мусиқаларнинг ранг-баранглигини ёрқин ифодалаб берган. Масалан, милтиқ. отилганда ундан "пақ-пук" деган овоз чиқади. "Милтиқча қўшиғи"нинг куйи ана шу товушга ҳамоҳанг эшитилади:

**Дўқонларда сотиламан,
Пақ-пук.
Ёлғондакам отиламан,
Пақ-пук.
Ёқтираман мард ўртоқни,
Пақ-пук.
Чўчитаман ланж, қўрқоқни,
Пақ-пук!**

Демак, ўйинчоқ, «шумтака» милтиқча ҳаётининг мазмуни – мард бола билан ўртоқ. бўлиш, ланж ва қўрқоқларни чўчитиб, кўнглини ёзиш. Бу оддий ҳақиқат асар мағзига санъаткорона сингдирилган.

Маълумки, ҳаётдаги, табиатдаги нарсалар ташқи кўринишлари жиҳатидан ҳар хилдир. Уларнинг баъзилари гўзал, айримлари эса хунук. Лекин маҳоратли ёзувчилар ўта хунук нарсаларда ҳам ўзига хос гўзаллик борлигини кўрсата оладилар. Шу жиҳатдан Анвар Обиджоннинг «Бақа қўшиғи» ниҳоятда характерлидир:

**Эгнимда кўк кўйлагим,
Вақ-вақа-вақ.
Олдимда тошойнагим,
Вақ-вақа-вақ.
Кулча экан юзларим,
Вақ-вақа-вақ.
Шахло экан кўзларим,
Вақ-вақа-вақ.**

Бақанинг шўх кўшиғи, ниҳоятда хушчакчак кайфияти, ташқи кўринишидан бу қадар мамнунлиги беихтиёр ёш китобхонни завқлантиради, кайфиятини кўтаради. Шу билан бирга, унинг қалбида табиатнинг, гарчи кўриниши хунук бўлса ҳам, беозор бир мавжудотиға нисбатан илиқ туйғу уйғотади. Уни теварак-атрофга ўзгача назар билан қарашга, ҳар бир нарса оламидаги гўзалликларни кўра билишга ўргатади. Шоир шу тариқа, табиатга оид кўплаб шеърларида болаларга, ҳатто сен учун жирканч туюлган нарсанинг ҳам ўз ҳаёти, ўз олами бор ва шунинг ўзиёқ эътиборимизга лойиқдир, деган фалсафий фикрни етказишга интилади.

Анвар Обиджоннинг нарсалар ва жонзотлар ҳақидаги шеърларида уларнинг дунёсида ҳам инсонларга хос Ватан, виждон, ор-номус каби ижтимоий тушунчалар мавжудлиги кўп ҳолларда атайлаб бўрттириб берилган. Зеро, бундан кўзланган мақсад жажжи китобхон қалбида бу олий туйғуларни янада алангалатишдир.

Инсон киндик қони тўкилган жойни Ватан деб билганидек, табиатдаги жонзотлар ҳам туғилган жойларини муқаддас маскан деб англайдилар, унга ёниқиб меҳр қўядилар. Масалан, шоирнинг «Тоғ қуши» шеърида қафасдаги тутқун Каклик ўз Ватани тоғларни қўмсайди. Шеър икки қисмдан иборат бўлиб, унинг биринчи қисмида Какликнинг полапонлик чоғлари ҳақида фикр юритилади. Ёшлиқ – дунёдаги жамики мавжудотда энг гўзал, фусункор рангларга, ёруғликка, эзгулик ва қувончларга тўлиқ бўлиши билан ажралиб туради. Какликнинг ҳам ёшлиқ йиллари ўз она-Ватани – тоғлар кучоғида ўтади. У ўз гўшасида нафақат яйраб, эмин-эркин юрарди, балки ёқимли сайраши билан теварак-атрофга гўзаллик таратарди, юртини қувончларга тўлиб мадҳ этарди. Шоир қушнинг бу кунларини бир қадар сокин, армонли хотира тариқасида тасвирлайди. Шеърнинг иккинчи қисмида Какликнинг қафасдаги ҳаёти, ниҳоятда ачиниш, ғам-алам билан ифода этилади:

**Энди
Инграқ қафасда
Келмай уйқуси...
Ёқимлидир**

Какликнинг Хатто йиғиси.

Шоир шеърини ана шундай кинояли оҳангда тугатади. Ватанидан айрилган қушнинг инграб йиғлашини сезмаётган, аксинча, ўзганинг кулфатидан ўзига хузур яратганларнинг ички олами қора бўёқларда ифода этилади. Эркинлик ва тутқунликнинг қиёсий кўрсатилиши ўқувчини чуқур ўйлантиради, мушоҳада қилишга ундайди.

Ватан соғинчига бағишланган «Кекса Ари» шеъри ҳам диққатга сазовордир. Унда Кекса ари набираларига ариларнинг кенг ватани бўлгани ҳақидаги эртакни такрор-такрор айтаверади. Эртак набираларининг сира жонига тегмайди. Кичкинтой арилар эртакни ҳар гал жон қулоқлари билан тинглашади. Улар тутқунлик исканжасида торайиб кетганидек кўринаётган она-Ватан боболарининг қалбини ўртаётганлигини юракдан ҳис этадилар, Ватаннинг қайтадан озод бўлиши уларнинг ҳам эзгу орзусига айлана боради. Шоир Ватан озодлиги туйғуси нақадар улуғ, муқаддас эканлигини, у нафақат инсонларга, хатто биз назарга илиб-илмайдиган жонзотларга ҳам хослигини кекса ари образи мисолида, жуда оддий, ниҳоятда таъсирли усулда ўқувчига етказа олган.

Анвар Обиджоннинг "Бойкуш" шеъри мағзига инсон ўз Ватанини фақат гўзаллиги, бойлиги учунгина севмаслиги, балки уни қандай бўлса шундайлигича қабул қилиши керак, деган фалсафий фикрни кичкинтойлар қалби ва шуурига етказа олган. Шеър савол-жавоб усулида ёзилган. Табиий, фақат кичкинтойлар эмас, балки катталар ҳам нега қушларнинг бир хилига "Бойкуш" номи кўйилганлиги билан қизиқадилар. Ахир бу қушлар нимаси билан атрофидагилардан ўзгача? Бойлиги нималардан иборат? Шоир кичкинтойлар номидан Бойкушга қуйидагича савол билан мурожаат этади:

**– Сенга битта савол бор
Менга қулоқ сол, хой қуш.
Вайронада яшайсан,
Номинг эса нақ Бойкуш.
Айт-чи, наҳот сен бойсан?**

Қуш бу саволга кўпни кўрган кекса донишмандлардай босиқлик, донолик билан жавоб қайтаради:

**– Асл бойлик нелигин
Тушунмайсан чамаси.
Бу вайрона бўлса ҳам,
Ўзимники ҳаммаси.
Шунинг учун мен бойман.**

Бу жавоб кичкинтойларни ўйлашга, фикрлашга ундаши, шубҳасиз. Улар асл бойлик ўз уйингга, ўз масканингга, ўз Ватанингга бўлган садоқат, муҳаббат эканлигини ҳис этиб, ўзлари учун муҳим маънавий хулосалар

чиқариб оладилар.

Шоирнинг "Тиллақўнғизнинг жавоби" шеърида ҳам катта ижтимоий ғоялар – бировнинг юртини босиб олган босқинчиларга нафрат, хўрланган ва ўлиб бораётган она тилга фидойиларча садоқат туйғуси мажозий образлар мисолида содда ва маъноли акс эттирилган.

Анвар Обиджон оддий нарса ва воқеалардан кутилмаган сюжет яратишга ниҳоятда уста шоир. Ушбу шеърда болалар кўпинча бепарво қарайдиган, баъзан тутиб олиб, оёғига ип боғлаганича «визиллаб» учишга мажбур қиладиган, уларнинг кўлида кўнгилочар уйинчокда айланиб қоладиган тиллақўнғиз ҳётидан бир лавҳа ҳикоя қилинади. Бунда тиллақўнғизнинг гапирмасдан, ўйнаб-кулмасдан, доимо тунд ғўнғиллаб юришининг сабаби янгича бир ечим билан очилади. Эмишки, бир вақтлар тиллақўнғизнинг «тор бўлса ҳам» ўз макони бўлган экан. Ўз Ватанига қаттиқ меҳр қўйган тиллақўнғиз у пайтларда зўр кушиқлар айтар, яйраб я шар экан. Аммо юртига босқинчи — чигирткалар босиб кирибди. Улар ўзга юртнинг бойликларини аямасдан талон-торож қилишибди. Тиллақўнғизларни «моддий» тарафдан қашшоқ қилишгани етмагандай, уларни "маънавий" томондан ҳам қул қилиш истагида «чигирткадек сайрашга» мажбур эта бошлашибди. Шунда Тиллақўнғиз ёлғиз, ночор бўлса ҳам, ёвга эгилишни истамабди ва ўзини соқовликка солиб олибди.

Шеър ёш ўқувчида аянч ҳиссини уйғотадиган ҳазин оҳангда битилган. Тиллақўнғизнинг соқов бўлиб қолишида чуқур маъно бор. Чунки у кимларгадир нималарнидир исбот этиш учун, ёки ўзини, ўз она тилига чексиз муҳаббатини кўрсатиш учунгина бундай қилмайди, балки ўз виждони, ор-номуси олдида тозалигича қолиш, юртига, жондошлари манфаатига содиқлигича яшаш учун ҳам, чигирткадек сайрашдан кўра, соқов бўлиб юришни афзал деб билади. Бу кичкина Тиллақўнғизнинг зўравонликка, ёвузликка нисбатан катта исёни эди.

Шоирнинг "Беозор кучук" шеърида талончиларнинг, зўравонларнинг ўзгалар тинчига зомин бўлиши, ўзгалар ризкига кўз олайтириши асло келишиб бўлмайдиган ҳол эканлиги ҳақида сўз борган. Бу шеърдаги воқеалар аввалги шеърдагига нисбатан бошқачароқ, бундаги «босқинчини» жазолаган кучук ниҳоятда беозор, ҳеч кимга ёмонлик қилишни ҳам, уришишни ҳам истамайди. Аммо, тақдир тақозоси билан, унинг уйига "Сурбет Кўппак" бостириб киради:

Кириб бирдан уйимга,

Тортиб олди суякни.

Кейин

Чил-чил синдирди

Ювиндили тувакни...

Анвар Обиджон услубига хос бўлган хусусият — жуда нозик, ўта жиддий вазиятни ҳам кулгили, айни чоғда ҳаққоний ва тағдор қилиб тасвирлаш бу шеърда ҳам яққол кўринади. Катта одам учун бир қадар кулгили кўринган бу дастлабки мисралардаги тасвирни кичкинтой анча босиқлик ва жиддийлик билан қабул қилади. Чунки у беозор кучук

томонидан ҳикоя қилинаётган кескин воқеага лоқайд томошабин сифатида карамайди, балки кучукнинг ҳолатини ҳис этади ва шеър сўнгида Беозор кучук Сурбет кўпакнинг илигидан тишлаб олишини адолат мезони сифатида қониқиш билан қабул қилади.

Анвар Обиджоннинг ижтимоий характердаги шеърлари кўпқатламлилиги билан ҳам яққол ажралиб туради. Уларни болалар ҳам, катталар ҳам қизиқиб ўқийдилар ва маънавий маъноларни ўз мушоҳадлари доирасида дилга сингдирадилар. Шоир «Сигир қўшиғи», «Парварда», «Йиртқич» каби шеърларида кичкинтойларнинг дунёни англашга интилиш жараёнларидаги катталар билан тўқнашуви, ота-оналар ва болаларнинг баъзан бир-бирларини тўғри тушунмаслиги боис содир бўлувчи турли англашилмовчилик оқибатида келиб чиқадиган драматик ҳолатларни кулгили тарзда кўрсатади. Шу маънода «Сигир қўшиғи»ни кўриб чиқайлик:

**Қанд деб йиғлар бузоғим,
Тинчимаydi қулоғим,
Мў-ў-ў.**

**Кўнмаяпти у сира,
Берсам хатто кунжара,
Мў-ў-ў.**

**Билмайдик эси паст
Кўк беда ҳам ёмонмас,
Мў-ў-ў.**

**Нима у – “қанд” дегани,
Арзийдим егани?
Мў-ў-ў.**

Шеърдага бузоқнинг онасидан «қанд» сўраётганлигининг ўзиёқ боғча боласи учун кулгили туюлса, кичик мактаб ёшидаги бола шеърга жиддийроқ муносабатда бўлади, она-Сигирнинг, биринчидан қанд топиш имкониятига эга эмаслигига, иккинчидан, боласини овқатланишга кўндиролмай қийналаётганига унинг раҳми келади. Айни пайтда, Бузоқнинг жуда-жуда «қанд» егиси келаётганини ҳам юрак-юракдан ҳис этиб туради. Чунки, унинг ўзи ҳам бирон-бир ширинликни ниҳоятда егиси келган вақтлар бўлган. Топилмаса, инжикдиклар ҳам қилган. Шунинг учун Бузоқнинг ўз орзусига эришишини чин дилдан истади. Ўсмир эса бу шеър устида янада теранроқ фикрлайди. У, дунёда хашак, кунжара ва кўк бедадан бошқа нарсалар ҳам борлигини билмаган, умри давомида ўз турмушини бошқаларники билан бирон марта қиёслаб кўрмаган соддагина она-Сигирга қаттиқ ачинади, буларнинг сиймосида ўз қобиғига ўралиб, атроф билан мутлақо қизиқмай, қоронғуликда яшаётган инсонни ва ёруғликка интилаётган болани кўради.

Рисоламиз қаҳрамонининг ижтимоий характердаги шеърлари болаларни она-Ватанга муҳаббат, яхшиликка садоқат, адолатга интилиш, озодлик учун курашиш руҳида тарбиялашдек муҳим вазифаларни амалга ошишида катта аҳамиятга эга.

Шоирнинг ўзбек болалар адабиётига олиб кирган янгиликларидан яна бири — кичкинтойлар учун аруз вазнида асарлар яратиш анъанасини давом эттирди. Маълумки, бизнинг мумтоз адабиётимизда аруз етакчи вазндир. Ундаги катта-кичик асарларнинг, деярли, ҳаммаси арузда ёзилган. Бундай асарлар орасида болалар учун махсус ёзилганлари ҳам кўп. Масалан, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг педагогик рисоаларидан жой олган шеърый асарларнинг кўпчилиги аруз вазнида ёзилган. Унинг «Ўқиш китоб» (1914) дарслигидан жой олган «Қалам», «Китоб», «Илм», «Мактабдан» радибли асарлари шулар жумласидандир. Собик «Шўролар» даврида арузга нотўғри муносабатда бўлинди. Ҳатто уни қоралашди. Лекин шоирларимиз бу гапларнинг бутунлай нотўғрилигини ўзларининг арузда ёзган нафис асарлари билан исботладилар. Аруз бошқа вазнлар билан бирга ҳамон ўз ҳаётини давом эттирмоқда.

Афсуски, ўзбек болалар шоирларининг 30-йиллардан кейинги авлоди арузга ишончсизлик билан қарадилар, болалар тушунмайди, деб ўйлаб, унга мутлақо мурожаат этмадилар.

Бу қадимий анъанани Анвар Обиджон «Булбулнинг чўпчаклари» туркумида қайта тирилтиришга ҳаракат қилди. Шоир унга ёзган муқаддимада «шеърларнинг шаклигина ғазалга ўхшайди, яъни унда аруз қонун-қоидаларига тўлиқ риоя қилинмаган», дейди. Лекин ғазал шаклидаги бу асарлар жуда нафис ва гўзал битилган. У болалар қалбида мумтоз адабиётимиз намунасига нисбатан қизиқиш уйғотишда маълум аҳамиятга эгадир.

Туркумга кирган асарларда табиат ўзгача, янада тароватлироқ кўрсатилади. Табиат ҳодисаларига янада чуқурроқ назар ташлашга, жозибали куй-оҳанглarda ифода этишга интилиш сезилади. Айниқса, йил фасллари бағишланган «Баҳор», «Ёз», «Куз» каби шеърларда нафақат табиатдаги ўзгаришлар тасвирланади, балки ҳаётда ҳеч нарса тасодифий эмаслиги, ҳамма нарса қонуният туфайли юзага келиши кўрсатилади. Масалан, баҳор келиши билан қиш изғиринлари «зириллаб» қочиб кетади, унинг ўрнига эса, жанубдан «гуриллаб» ёқимли илиқ шамол киради; дарахтлар гуллайди, «чигирткалар чириллаб» сайрашни бошлайди, қушлар галаси қайтиб келади. «Қарға шимолга» жирракиланиб учиб кетади ва ҳоказо. Шу тариқа шоир табиатнинг узвийлик қонун-қоидаларини болаларга хилма-хил бадиий воситалар орқали маҳорат билан етказди. Маълумки, табиатдаги узлуксизлик давомийликни, давомийлик эса боқийликни таъминлайди. «Баҳор» асаридаги ана шу фалсафий фикр «Ёз» шеърда давом эттирилади. Қуёшнинг иссиқ тафтидан табиатдаги жамики мавжудод: Илондан тортиб Тулкию Ғозгача, Какликдан тортиб, Чивину Мушуккача ҳамма-ҳаммаси баҳраманд. Улар ўз гўшаларида тинч, осойишта ва шод яшамоқдалар. Бу фикр болалар қалбини аллаловчи ёқимли куй-оҳангда ифода этилган:

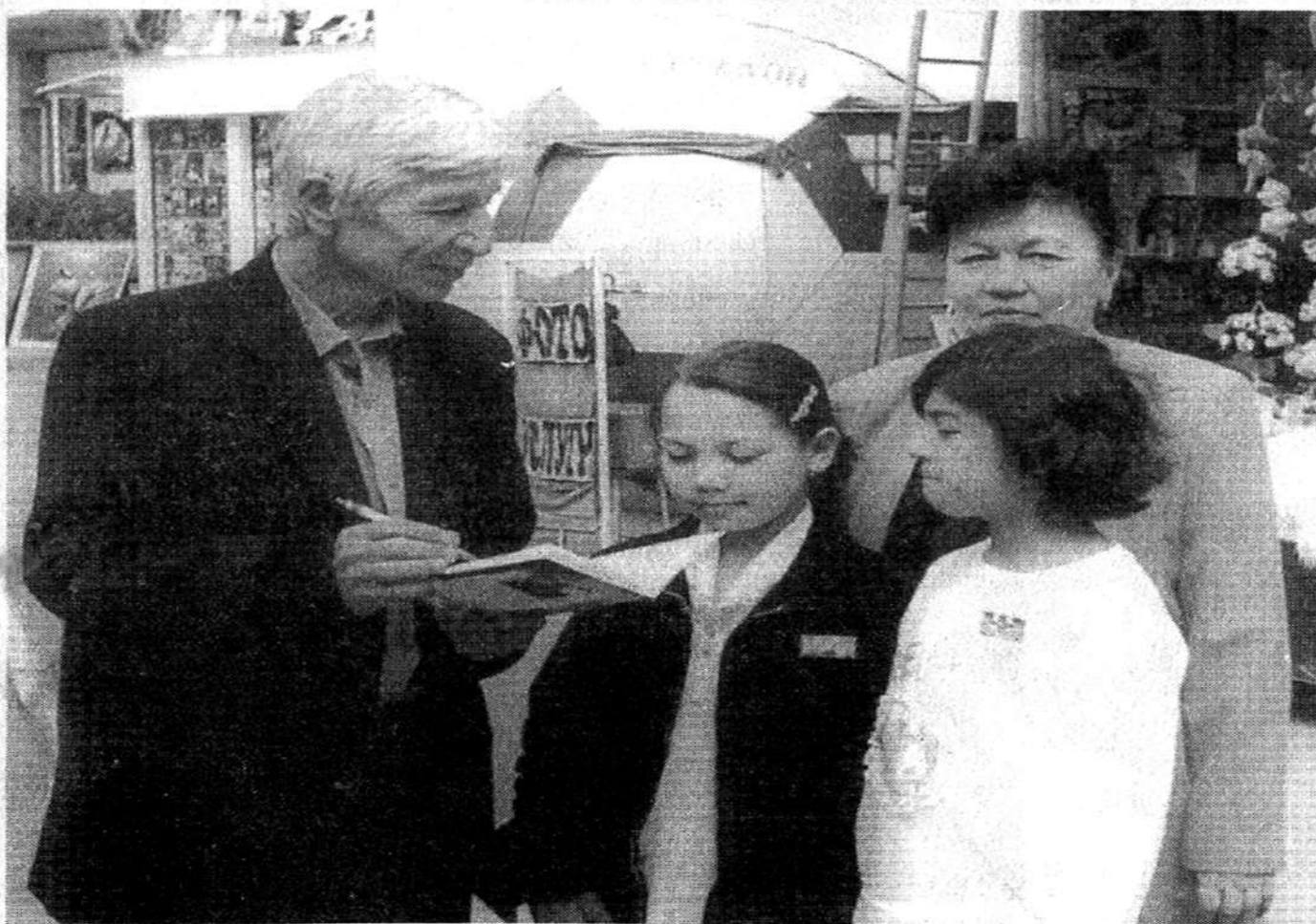
**Каклик башанг кийинди ечиб эски либосин,
Унинг чипор нимчаси тоғ рангига тушди мос...**

**Хачир ётар сояда, думи хайдар Чивинни,
Қуёш нурын яламоқ Мушук учун бунча соз?..**

**Ғунча илиқ, гул илиқ, борлиқ илиқ, дил илиқ,
Бу фаслни, Булбулвой, қанча севсанг, шунча оз.**

2004 й. А. Обиджон устоз Э. Воҳидов билан.

2005 й. Анвар Обиджон ва адабиётшунос З. Иброҳимова
китобсеварлар билан.

1953 йил. Шоир оила
аъзолари даврасида.
Чапдан ўннга опаси
Шаҳодат, кичкинтой
Анвар, Мунисахон
аялари, укаси
Акромжон ва опаси
Холисахон.

1967 й. Анвар Обиджон дўсти Юсуфжон ва
укаси Авазбек билан.

1976 й.

1983 й.

1999 й. Шеърхон болалар билан учрашув.

2003 й. Шоир дўстлари даврасида (чапдан ўннга): Сафо
Матжон, Анвар Обиджон, Турсунбой Адашбоев,
Абдурахмон Акбар

2004 й. Шоир набиралари Тўмарис ва Ўғилой билан.

Анвар Обиджон фақат табиатни тасвирловчи, турфа хил, рамзий, мажозий образлар яратувчигина эмас, балки ижодининг катта қисмида болалар дунёси, руҳиятини ҳам тасвир этган. Унинг «Кулчалар» ва «Ботирвойнинг кундалиги» туркумларидаги қаҳрамонларнинг деярли ҳаммаси турли ёшдаги болалардир. Бу шеърларда болалик туйғуларининг софлиги, орзу-умидларнинг беғуборлиги, табиатан бир оз шумлиги, кувноқлиги катта истеъдод билан очиб берилади, ўқувчини гоҳ яйраб-яйраб кулишга, гоҳ жимгина ўйлашга, фикрлашга, хулосалар чиқаришга ундайди.

Рисоламиз қаҳрамонининг маҳорати шундаки, у бола дунёқарашидаги ўзига хосликларнинг туб-тубини кўра олади. Ички оламини, ўй-хаёлларини, кичик қалбида кечаётган руҳий жараёнларни нозик дид билан кузатади. Бир караганда, жуда оддий кўринадиган кичик-кичик шеърларда Инсон табиати шаклланишининг дастлабки босқич жараёнлари кенг кўламда таҳлил этиб берилади. Самимий юмор, енгил ҳажв элементлари ёрқин кўзга ташланади. Шоирнинг «Ҳали ўзим боламан-ку!», «Синчков бола», «Шу ҳам филми?» каби ўнлаб шеърлари шу жихатдан ниҳоятда характерлидир.

**Дадажоим,
Дадажон,
Отим нега
Отажон?**

**Ахир кимга
“Ота”ман?
Шуни ўйла-а-б
Ётаман.**

Шеърни ўқир экансиз, эндигина сўзлар маъносини англай бошлаётган болақайнинг ҳолати кўз ўнгимизга келади. Унинг қутилмаган «муаммо»ли масала олдидаги ўйчанлиги ўқувчининг лабида нурли табассум пайдо қилади, қалбида кичкинтойга нисбатан иссиқ бир туйғуни уйғотади. «Балиқчининг ашуласи»да ҳам юқоридаги шеърдаги каби бола ҳолати лўнда, аниқ тасвирланиб, кичкинтойлар табиатига ҳос беғубор самимият билан ифода этилади:

**Нор ўтирар
Қирғоқда,
Икки кўзи
Қармоқда.**

**Аста айтар
Ашула:
“Меҳмонга кел,
Акула!..”**

Болалар характерида учрайдиган безарар алдамчилик, энгил таъмагирлик, бефойда одамовилик, ортиқча писмиқлик, содда ғийбатчилик, ўта мечкайлик, майда худбинлик каби «ўткинчи камчиликлар»ни авайлабгина фош этиш ҳам шоир ижодига хос жиҳатлардан. У болалар феълида асорат қолдириши мумкин бўлган бу салбий хусусиятларни қоралашда кичкинтойларнинг ғашини кўзитиб ранжитадиган, қалбига жароҳат етказадиган «аёвсиз сатира» усулларини мутлақо қўлламайди. Бу камчиликларни энгил кулги ёрдамида тузатиш мумкинлигига муаллиф қаттиқ ишонади. Мана, унинг шундай шеърларидан бири – «Сал юмшади»:

**– Олибсан-да
Музқаймоқ.
Ошна эдик,
Жа иноқ...**

**- Тоқатим йўқ
Аразга.
Бир ялаб кўр, ма...
Қарзга.**

Диалогдан иборат бўлган ушбу шеърда ҳам икки боланинг ҳолатини, ўзига хос табиатини бемалол тасаввур қилиш мумкин. Биринчи боланинг нутқидан кўриниб турибдики, у бир оз димоғдор, лекин таъмагирлик ҳам йўқ эмас - ошнасининг музқаймоғидан татиб кўриш истаги бор. Буни очиқ айтишга эса, уша кибр-ғурур йўл бермаяпти. Шу туфайли, гўё ошнасини менсимаётган-дек, «Олибсан-да музқаймоқ?» – деб гап бошлайди. Сўнг таъана билан сўзини давом эттиради: «Ошна эдик... Жа иноқ...». Иккинчи боланинг нутқидан сезамизки, унинг табиатида кибру ҳаво камроқ, кўнгилчан, қўли очиқ. Ўртоғини хафа қилишни истамаяпти ва айни пайтда музқаймоқни қизғанаяпти. Шунинг учун фақат болаларга хос муомала маданиятини қўллаб: «Аразга тоқати йўқ»лигини айта туриб: «Бир ялаб кўр, ма... Қарзга», деб сўз қистириб ўтаяпти. Шоир шу тарзда болалар характеридаги фазилату нуқсончаларни уларнинг нутқи орқали кулгили тарзда чизиб беришга эриша олган.

* * *

Анвар Обиджон болалар учун ажойиб ҳикоялар, киссалар ва дostonлар ҳам ижод этади.

Ёзувчининг ҳикоялари, шеърларида бўлганидай, тузилиши ва композицион қурилиши жиҳатдан жуда ихчам, ниҳоятда энгил, қизиқарли ўқилиши билан кичкинтойларни тезда ўзига мафтун этади.

Шуниси характерлики, Анвар Обиджон шеърларидаги айрим қахрамонларининг ҳаёти тасвирини ўз ҳикояларида ҳам давом эттиради. Яъни уларда ҳам бош қахрамон – ҳайвон ва паррандаларнинг болалари. Улар

Ўз дунёқарашларидан келиб чиқиб, ҳаёти, қувонч ва ташвишлари ҳақида содда, самимий тарзда сўзлаб берадилар.

Жамики жонзотларнинг болалари ҳам бу дунёнинг ҳар кунини ўзлари учун кашф этадилар. Масалан, «Мушукчанинг хикояси» қаҳрамони ер юзи томдан кўра ўн беш марта, тоғорага қараганда камида минг марта катталигини «кашф этса», оч қоринга ари ютиб юборган қурбақа, уйқусираб туриб овқат ейишнинг оқибати ёмон бўлишини "кашф этади". Агар жўжа, дадаси Хўрознинг қип-қизил тожидан, виқор билан юришидан завқланса, нодонфёъл хўтикча ўзининг ақл ва фаросатига қойил қолиб мақтанади. Ёзувчининг кичик-кичик эртак-хикояларидаги хайвонлар инсонлар сингари ҳаёл сурадилар, фикрлайдилар, теварак-атрофни кузатадилар, ҳайратланадилар. Уларнинг хатти-ҳаракатлари болаларни қизиқтирувчи енгил юмор воситасида тасвирланади. Мисол учун «Жўжанинг хикояси» қаҳрамони сўзларига диққат қилайлик. Бу жўжа «ука»ларига қараганда бир дақиқа аввал тухумни ёриб чиққан: «Мендан кейин укаларим ҳам бирин-кетин тухум пачақлашга тушишди. Ёруғликка чиқишгач, улар ҳам менга ўхшаб кўзларини очолмай туришди. Шумшайиб ўтиришганини кўриб кулгинг қистайди». Хикоя қаҳрамонлари ўзлари ҳақида гапирар эканлар, гўё ўз шахсиятларини тасдиқлаб олаётгандек бўладилар. Шунинг учун ҳам ўқувчи улар тимсолида аниқ «шахс»ни кўргандек бўлади. Бундай хикоялар китобхон болада жўшқин, хушчақчақ кайфият уйғотади. У атрофга тийранроқ боқиб, бу дунёда ўзидан-да кичиклар борлигини билиб, уларни эҳтиёт қилиш, асраш-авайлаш зарурлигини ҳис этади.

Ўтган асрнинг 80-йиллари охирларида мамлакатимиз ижтимоий ҳаётида рўй берган туб ўзгаришлар болалар адабиётига ҳам жиддий таъсирини ўтказмай қолмади. Ёзувчиларимизнинг диққат эътиборидан мутлақо четда қолиб келаётган «ўзликни англаш» мавзулари ўз аксини топа бошлади. Анвар Обиджоннинг «Олтин юракли Автобола», «Аламазон ва унинг пиёдалари» ва ниҳоят «Мешполвоннинг жанглари» дoston-қиссаси ана шундай асарлар сирасига киради.

Муаллиф «Олтин юракли Автобола» қиссасида яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги муттасил курашни ўзига хос янги йўналишда тасвирлайди. У ёмонликни шунчаки кўрсатмайди, балки уни келтириб чиқарган омилларни кидиради ва уларга чуқурроқ назар ташлашга интилади. Шу мақсадда қисса давомида бир неча марта ўтган воқеаларга мурожаат (ретроспектив) этиш усулидан фойдаланилади ва қиссанинг марказий қаҳрамонлари Бекхўжа ва Камолнинг болалик йилларига назар ташлайди. Муаллифнинг маҳорати шундаки, у ўтмишда бўлиб ўтган кичик-кичик воқеаларни эслаш орқали ўқувчида ҳар икки боланинг табиати, ўша даврдаги мактаб тизими ҳақида бир қадар кенгроқ тасаввур пайдо қилади.

Мактабда ҳар икки бола бирдай аълочи бўлиб ўқийди. Аммо уларнинг ижтимоий келиб чиқишлари ҳар хил. Камол – оддий фуқаронинг ўғли, Бекхўжа — пахтачи бойнинг (бой Бекхўжа 6 ойлик пайтида чет элга қочиб кетган) боласи. Маълумки болаларнинг маънавий шаклланишида катталарнинг алоҳида ўрни бор. Агар катталар ижтимоий келиб чиқиш ҳақидаги масалага сиёсий урғу беришмаса, кимларгадир синфий

душманлик кўзи билан қарашмаса, бола буни қаердан билади?

Болалик йиллари воқеалари тасвирида муаллифнинг Бекхўжага нисбатан илиқ меҳрини пайқаш мумкин. У айниқса, Бекхўжанинг тарихни севиши, аждодларимиз қаҳрамонликларидан фахрланиши, уларни қадрлаш каби хусусиятларини маъқуллайди. Бекхўжа тарих дарсини ўқимаган, уни тушунмаган тенгдошларидан газабланади. Хусусан, Муқаннани Торобий билан адаштирган Камолни жиддий танқид қилади ва уни «каллаварам» дейди. Бундай ҳақоратга ўзини нолойиқ деб билган Камол эса унинг энг нозик жойини чимчилаб ўтади: «Оғзингни юмиб ўтир, сарқит!».

Муаллиф бу воқеани бекорга эсламайди. У боланинг нозик қалби бундай ҳақорат, камситиш ва дошномлардан аламли чандикдарга тўлиб кетганлигини, натижада у ниҳоятда аламзада бўлиб ўсганлигини тасдиқлаш учун келтиради. Муаллиф асар тағматнида болани шахс сифатида синдиришга хизмат қилувчи бундай шафқатсизликлар ҳақида ўйлаб кўришга, мушоҳада қилишга ундайди.

Адиб Бекхўжанинг томир-томирига сингиб кетган мунофиқлик илдизларини ҳам унинг ўқувчилик йилларидан излайди. Собиқ шўролар вақидаги тарбия тизимининг буйруқбозликка, ёлғон ва сохтагарчиликка, баҳо кетидан қувишга асосланганлигини қоралайди. Инсоннинг маънавий ҳуқуқларини бузиш авж олганлиги учун мактаблардан сурбет, мунофиқ, худбин, лоқайд кимсаларнинг кўплаб етишиб чиқишига сабаб бўлаётганини таъкидлайди.

Муаллиф асарнинг куйидаги кичик воқеасида ана шу ҳолатларни кўрсата олган;

«– Мазанг йўқ, Бекхўжа, Бу сафарча «тўрт» кўяман.

– Шошманг, домла, шошманг! Битта «беш» қарз қиптуринг.

Мана кўрасиз, келаси гал...

– "Беш"ниям ўшанда олаверасан.

– Жон-он, домлажон, худо хайрингизни берсин...

– Ие, совет мактабини мачит қилвординку. «Икки» сенга!

– Шошилманг, домла! Биласиз-ку, аям кичкиналигимда эскича ўқитган. Тил қурғур ўрганиб қолган бўлса, нима қилай? Ана, ҳаммадан сўранг, ўзим худога қаршиман. Хоҳласангиз авлиёларни аҳмоқ дейишим мумкин. Ҳукуматимиз бор, нимадан кўрқаман?"

Муаллиф анъанавий миллий тарбия ва шўро мактаби тарбияси, оила ва мактаб ўртасидаги тафовутлар натижасида бола ўзлигидан қайтишга, ташқи муҳитга мослашишга мажбур бўлаётганлигини дард билан тасвирлайди.

Бизнингча, асарда Бекхўжанинг 14 ёшида оёқлари шол бўлиб қолиши ҳам бу мустабид тузумнинг ёш авлодни онгли равишда «маънавий шоллик» ботқоғи томон тортганлигага ишорадир.

Маълумки, шўро даврида иқтисодий қийинчиликлар ҳақида гапириш «одоб»дан ҳисобланмаган, моддий фаровонликка интилиш эса инсоннинг мешчанга айланаётганлигини ва у маънавий жихатдан тубанликка кетаётганлигини кўрсатувчи биринчи белгилардан саналган. Бунинг натижасида ёш авлодга иқтисодий тарбия бериш доимо бир томонлама олиб бориларди. Яъни улар қалбида ҳалол меҳнатга нисбатан муҳаббат

уйғотиларди, аммо ундан кўриладиган моддий манфаатта нисбатан нафрат туйғусини таркиб топтиришга интилиш кучли эди. Меҳнат ва моддий манфаатдорликка нисбатан бундай сохта муносабат охир-оқибат болалар қалбида ишончсизлик, лоқайдлик, танбалликларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлди. Мутлақо меҳнат қилмай, ҳаром-ҳариш йўллар билан бойлик орттиришга интилиш туйғуси кучайди.

Анвар Обиджон ўзбек болалар адабиётида биринчилардан бўлиб ўз асарида ёш авлодни иқтисодий жихатдан тўғри тарбиялаш, шахсий манфаатдорлик, пул ва бойликнинг инсон ҳаётидаги ўрни масаласига эътиборни қаратди. У белорус шоири Р.Бородуллин билан суҳбатида, жумладан, шундай деган эди: "Муҳими боланинг қалбида ёшлигиданок ҳақиқатга бўлган ишонч туйғусини таркиб топтиришга улгуришдир. Шу билан бирга, турлича талқин этиладиган айрим нарса ва тушунчаларга нисбатан тўғри муносабатни тарбиялаш даркор. Масалан, пулга нисбатан. Ўсмирлар пул ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлишлари зарур, пулга ҳалол меҳнат қилган одамгина эга бўлади. Ёшлар пул билан меҳнатнинг узвий бирлигини тушуниб олишлари ниҳоятда зарур».

Муаллиф "Олтин юракли Автобола" қиссасида инсон пулга сажда қилиб, уни ҳаётининг туб мазмунига айлантириб юбормаслиги кераклигини, ҳаётда ундан қимматлироқ нарсалар - инсонлар орасидаги меҳр-оқибат, виждон ва инсоф, ғурур борлигини китобхонлар онгига етказишга интилган.

Қиссанинг энг гўзал жойларидан бири Холдор ва Автоболага бағашланган саҳифалардир. Муаллиф унда икки бола ўртасида вужудга келган дўстликнинг буюк қудратини бадиий кўрсата олган.

Холдор тақдирнинг шафқатсиз ўйини туфайли (Қаттик, сел пайтида Бекхўжанинг йигитлари Камолнинг олти ойлик ўғлини ўғирлашади) Бекхўжанинг уйига келиб қолади. Бу ердаги ўта тубан муҳит, теварак-атрофдаги хизматкорларнинг бадфеъллиги билан бирга, она меҳрига ташналик, эрксизлик, «Дил ғашликларини дала-даштларга сочиб келиш имконидан маҳрум»лиги Холдорнинг «ёшига номуносиб» кўрс ва тажанг бўлиб қолишига сабабчи эди. Бекхўжа Камолга қасдма-қасд Холдордан «бетамиз безори» тайёрлашни ният қилган. Шунинг учун унинг қалбида эзгулик, инсонийликка хос сифатларни ҳали ниш урмасдан йуқ қилиш илинжида бўлади. Қиссада Автобола Холдорнинг ҳаётига нур олиб киради. Холдор бу пўлат одам билан эмин-эркин ўйнаб, қувнаб, руҳан чиниқади. Фантастик образ Автобола айёрликни мутлақо билмайдиган тўғрисўз одам, соддадиллик, меҳрибонлик ва покизалик тимсоли. У ўзининг ана шундай ҳислатлари билан Холдор қалбига қаттик ўрнашиб қолади. Унинг дилига эзгулик уруғларини сочади. Муаллиф ҳар икки кичик қахрамон образида бола ва муҳит, бола ва катталар, болалар дунёсининг ўзига хос қирраларини ишонарли очишга, кўрсатишга эришган.

Қиссада ўта худбин ва кекчи, ҳаётнинг мазмуни фақат пул, бойлик тўплашдан иборат деб биладиган, бу йўлда ҳар қандай қабиҳликдан ҳам тоймайдиган, маънавий ва жисмоний шол киши Бекхўжа ва унинг тўдаси ҳақли равишда жазосини топади. Бу ҳолат одамни ўйлатади. Табиат инсонни олий даражада онгли қилиб яратибди. У, ҳатто ўзига Автоболадек мукамал

роботларни ясаб олиш қудратига ҳам эга. Аммо баъзи одамлар гоҳида оддий нарсалар олдида очкўз ва ожиз кимсаларга айланиб қолади. Нега? Бу инсоннинг маънавияти билан боғлиқ ғоят муҳим, долзарб масала, азалий муаммо...

Анвар Обиджоннинг «Олтин юракли Автобола» қисса-чўпчаги ёш китобхонларни ўта жиддий ҳаётий масалалар устида ўйлашга ундаши билан ҳам диққатга сазовордир.

Маълумки, ўтган асрнинг саксонинчи йиллари ўрталаридан бошлаб халқимизнинг тарихга, аجدодлар меросини ўрганишга бўлган қизиқиши кучая борди, бу мавзуда қатор асарлар яратилди. Бу даврда болалар адабиётида ҳам тарихий-ижтимоий масалаларни акс эттиришга мойиллик сезиларли даражада кучайди. Айниқса, Х.Тўхтабоев, Н.Аминов, О.Бегалиев, С.Салимов ва бошқа болалар адиблари бу мавзуларда қизиқарли асарлар ижод этдилар.

Анвар Обиджон 70-йилларнинг охирларида яратилган «Аламазон ва унинг пиёдалари» (бу асар дастлаб 1983 йилда “Эй, Ёруғ дунё” номи билан нашр этилди) қиссасида, 80-йилларнинг охирларида битилган «Мешполвоннинг жанглари» дostonларида ҳамда бир неча шеърӣй эртакларида Ватан озодлиги, эрк учун кураш масаласини тарихий мавзуга уйкаш тарзда кўтариб чиқади.

«Аламазон ва унинг пиёдалари»даги воқеалар афсонавий шаҳар Юлдузистонда бўлиб ўтса, «Мешполвоннинг жанглари»даги воқеалар турли қишлоқларда, мустабид шоҳ тахти жойлашган «Қахратония»да рўй беради. Шуниси эътиборга сазоворки, ҳар икки асарда ҳам агар давлат бошлиқлари онгсиз бўлишса, мутгаҳамлик, худбинлик, лаганбардорлик, мансабпарастликка йўл очилади ва ўлкаси жаннатмакон, одамлари қанчалар покизафеъл бўлмасин, ҳар қандай жамият, охир-оқбат «юрти ифлос хандаққа, халқи ирқит махлуққа» айланиши мумкинлиги куюниб баён этилади. Асарнинг ички мазмун-моҳиятидан унда собиқ шўролар жамияти назарда тутилаётганлиги очиқ-ойдин сезилиб туради. Қисса қахрамони Аламазон, кўплаб тенгдошлари қатори, ниҳоятда хаёлпараст ва таъсирчан. Унинг маънавий дунёси шаклланишида бадий асарларнинг ўрни беқиёс. Аламазон китоб ўқиб завқланади, қаттиқ таъсирланади, асар қахрамонларига юракдан ҳавас қилади, уларга ўхшаб одамларга эзгуликлар ва яхшиликлар қилиш, жасоратлар кўрсатиш орзуси билан ёнади, ҳаётга чексиз ишонч ва умид билан қарайди.

Муаллиф ўсмирдаги мана шу сифатларни меҳр билан кўрсатар экан, бундай сифатларга эга бўлган инсон халқнинг оғир аҳволини кўриб лоқайд ўтиб кетолмаслигини, ифлослик анқиб турган ҳаводан бемалол нафас ололмаслигини таъкидлайди.

Яна шуни алоҳида қайд этиб ўтиш керакки, муаллиф ўз қахрамонларида (болаларни назарда тутаяпмиз - З.И.) учрайдиган салбий хусусиятларни ҳам ўзига хос бағрикенглик билан тасвирлайди. Хусусан, «Аламазон...»даги Эшматнинг бир қадар лоқайдлиги, кўрқоқлиги очиқ кўринади. У ҳатто золим Искирт Биринчининг саройида қолишга рози бўлади. Ёки Мешполвон шу даражада хўраки, ҳатто дўстларига овқат қолдирмай,

хаммасини ўзи еб қўяди, ёхуд «0099 номли ёлғончи» эртагидаги Улоқча ўта ёлғончи, мансабпараст, ақлсиз. У ўзининг манфаатпарастлиги боис дўстларининг бошига кўп кулфатлар тушишига сабабчи бўлади. Аммо дўстлари уни ташлаб кетмайдилар ёки қаттиқ танқид остига олиб, жазоламайдилар. Муаллиф уларнинг ўз камчилик ва хатоларини тушуниб олишларига имконият яратади. Бу қаҳрамонлар мисолида одамлар бир-бирларига нисбатан кенгбағирроқ бўлишлари кераклигини, шеригидаги камчилик ва хатоларни тuzатаман деб, баъзан қалбини синдириб қўйиш мумкинлигини, бундан эҳтиёт бўлиш лозимлигини асарлари мамзунига маҳорат билан сингдира олган.

Маълумки, маънавият, ахлоқий тарбиянинг асрлар давомида ҳаёт синовларидан ўтган ўз усуллари бор. Уларда дарёдиллик инсон учун етакчи мезон эканлига таъкидланади. Халқ дostonларида учрайдиган куйидаги тўртлик фикримизнинг далилидир:

**Яхши етди муродга,
Ёмон қолди уятга.
Ёмон одам ёмондир,
У ҳам етсин ниятга.**

Доно халқимизнинг инсон ҳақидаги ушбу фалсафий концепциясини Анвар Обиджон ўз асарларининг мағиз-мағизига маҳорат билан сингдиради.

Анвар Обиджоннинг «Мешполвоннинг жанглари» асарида Ватан халқ озодлиги учун кураш, инсонпарварлик ғоялари анъанавий дoston жанрида ўз бадиий аксини топган. Ўзбек адабиётининг илдизларига назар ташласак, асрлар давомида ижтимоий-сиёсий курашлар, озодлик ва тенглик ҳамда қаҳрамонлик ва ватанпарварлик ҳақидаги идеаллар дoston жанри имкониятлари доирасида бошқа жанрларга нисбатан кенг акс эттирилган.

Мешполвоннинг жанглари" асарида жоҳиллик, худбинлик, ёвузлик тимсоли бўлган босқинчи Сепкилшоҳ ҳукуматининг ёлғонга, тухматга, қуруқ сафсатага, одамларни лақиллатишга асосланган сиёсати қувноқ юмор, аччиқ истехзо билан масхараланади, аёвсиз фош қилинади. Уни тор-мор этган ёш паҳлавонлар, кўрқмас ботирлар улуғланади. Кенг маънодаги гўзалликнинг ёвузлик, чиркинлик устидан ғалаба қилганлиги шарафланади.

Дostonнинг марказий қаҳрамони Мешполвон анъанавий дostonлардаги каби атрофдагилардан том маънода ажралиб туради. Агар Алпомиш етти ёшидаёк. бобосидан қолган ўн тўрт ботмонлик камонни кўтариб Асқар тоғининг чўқисини учириб юборганлиги, Рустамхон ўн икки ёшида дев билан олишиб, ғалаба қилганлиги билан ажралиб турсалар, Мешполвон ниҳоятда кўп овқат ейиши, ўта қайсарлиги, лоф-қофга моҳирлиги ва ташқи кўринишининг ғайритабиийлиги билан ажралиб туради. Ўз-ўзидан саволлар туғилади: ёзувчи бундай салбий хусусиятли, пайти келса ёлғонни сувдек ичадиган мақтанчоқ болани нима учун марказий қаҳрамон қилиб

олган? Нега унга нисбатан ўқувчиларда хайрихоҳлик уйғотишга интилган? Бу халқимизнинг бола тарбияси билан боғлиқ анъанавий мезонларига туғри келмайди-ку?

Булар ниҳоятда тўғри ва ҳақли саволлар, албатта. Буни ёзувчининг ўзи ҳам чуқур ўйлаган ва асарининг айрим ўринларида юқоридаги саволларга маълум даражада жавоб ҳам берган. Ёзувчи дostonнинг баъзи ўринларида ўз ўқувчилари билан суҳбатлашади, уларнинг саволларига жавоб беради. Масалан, «Э, боласи тушмагурлар-а! Зап ғалати китобхонларга учрадим-да. Боя айтувдим-ку менга ҳалақит бермай туринглар деб. Яна ўша аҳвол - мана энди: «Мешполвон олижаноб мақсад билан йўлга чиққан бўлса-ю овқатхўрлигиям майли, лекин наmunча ёлғонни кўп гапиради?» деб сўраяписиз. Инсоф билан айтганда, очофатлик ҳам, тўқиб сўзлаш ҳам бўлмагур нарса. Айниқса ёлғонни ҳамма ёмон кўради. Аммо алдоқчиликнинг атрофдагилар учун хатарлиси бор, хатарсизи бор, баъзилари зарарли, баъзилари безарар. Шу нуқтаи назардан караганда, Мешполвондан ортиқча ўпкалашимизнинг ҳожати йўқ деб ўйлайман. Қолаверса, ўзингиз юқорида айтганингиздек, унинг мақсади эзгу, юраги тоза. Айнан мана шу икки нарса Мешполвоннинг истарасини менгаям, сизгаям иссиқ кўрсатиб, камчиликларини хаспўшлаб турган бўлса ажабмас...».

Чиндан ҳам дoston марказий қаҳрамонининг мақсади эзгу, олий, қалби топ-тоза. Уни муболағали, бўрттириб тасвирлашда Анвар Обиджон ёзувчиларга берилган барча ҳуқуқлардан санъаткорона фойдаланган.

Муаллиф Мешполвоннинг қандай қилиб шуҳрат қозониши, эл-юрт ардоғига сазовор бўлиш даражасига кўтарилишини ишонарли кўрсатиш мақсадида унинг маънавий шаклланиш босқичларига жиддий эътибор беради.

Дастлаб Мешполвон энасининг ҳамиятга тегадиган гапларидан дили оғриб, сафарга отланади. Унинг бу сафардан бош мақсади, аввало, ўз шахсиятини тасдиқлаш («Эркаклик нималигини биздан кўрасиз») эди, лекин сафар қийинчиликлари, қишлоқлардаги оғир, қашшоқ ҳаёт, зулм, сотқинлик, хиёнат унинг маънавий дунёсини ўзгартиради. Агар Мешполвон сафарининг бошида биринчи қийинчиликка учраб, кум тўзонидан қолганида ҳачирини асрашни ҳаёлига ҳам келтирмай, «Ҳайвон бошимдан садақа», деб ҳеч иккиланмай ундан воз кечган бўлса, кейинчалик тутқинликда оч-наҳор қолганларида уловидан айрилишни ҳаёлига ҳам келтирмайди. Райҳон қизиқ кўчқорини сўймоқчи бўлганида, қалқон бўлиб уни асраб қолади. Унинг онгида, тафаккурида ўзгариш руй беради. Қийинчиликларда ўзига йўлдош бўлган бу тилсиз ҳайвонларнинг қанчалик қадрдон ва азиз бўлиб қолганлигини ҳис этади, ўзини-ўзи енгилга куч топади. Муаллиф умумий мақсад туфайли бирлашиб, дўтслашиб кетган Ошиқбола, Райҳон қизиқ, Чумаквой ва Мешполвонларни ўта драматик воқеалар, қийинчиликлар синовидан ўтказди. Мешполвон аста-секин ҳаётга, атрофда содир бўлаётган воқеаларга чуқурроқ назар ташлашини, мулоҳазалироқ бўла боришини муаллиф бир-биридан қизиқ ва даҳшатли воқеалар давомида кўрсатиб беради. Масалан, Иблисжар ҳоконининг эвараси Ҳожихон

ажина Мешполвоннинг ёнига келиб, ўзи билан ўртоқ бўлишни таклиф этади. Улар ўртасида шундай суҳбат бўлиб ўтади:

- Ўртоғим бўлсанг, сени бу жардан қутқаришим мумкин.**
- Мени холосми? Буларни-чи? – деб савол берди
Мешполвон, шерикларини кўрсатиб.
—Ҳамма гап шунда-да. Ё уларни дейсан, ё мени.

Ҳаётда ҳар бир инсон умрининг қайсидир палласида икки йўлдан бирини танлаши керак бўлади. Бу масъулиятли паллада гўё тақдир сени синайди. Агар Ҳожихон ажина Мешполвон саргузаштларининг бошида учраганида у ҳеч бир иккиланмай ўзини қутқариш йўлини танлаган бўларди. Аммо қишлоқма-қишлоқ юриб, хиёнат ва сотқинликнинг аччиқ, жирканч изларини кўриб сабоқ олган, энди хиёнат ҳақидаги қўшиқларни эслаб, бахшининг «Анқовликни оқлаш мумкин, Ялқовликни оқлаш мумкин, Хиёнатни оқлаб бўлмас», каби сатрлари мағзини чақа оладиган даражага етган Мешполвон бу гал ўйланиб қолади, қалбида ички кураш кетади. Бир дақиқада фикри учқур отдек ҳар ёнга бориб келади. «Ўртада қандай бош кўтариб юраман?» - деган ўй-хаёлдан сўнг Мешполвон: « – Йўқ, буниси бизга тўғри келмас экан», деган катъий қарорини айтади. Шу тариқа Мешполвон руҳий-маънавий жиҳатдан ўсиб бораверади.

Муаллиф Мешполвоннинг саргузаштлари тасвири орқали босқинчилар босиб олган мамлакатнинг танг аҳволини, мустабид тузумнинг жирканч киёфасини имкон қадар кенг кўрсатишга интилади. Босқинчи подшонинг хизматкорлари хўжайинидан ҳам зулмкор ва разил бўлишини, халқ бундан янада кўпроқ азият чекишини, айниқса, Наҳанг ўлпончи образи мисолида бадий асослаб беради.

Муаллиф зулмкор подшонинг ёвузликлари туфайли хонавайрон этилган минг-минглаб қишлоқлардан бири Мингпода қишлоғи ҳақида гапирар экан, одамларнинг нақадар маънавий жиҳатдан қашшоқлашиб кетганлигини, ҳаммаси ўз ишини битириш, ўз нафсини қондириш билан банд эканлигини куюниб ёзади. Кўрқитилган ва хўрланган одамларнинг бири-бирига меҳр-оқибатсизлиги ўз ортидан бефарқлик ва сотқинликни бошлаб келишини, бундай одамларни душман ҳеч бир қийинчиликсиз тобе этишини, осонгина тизгинлаб олишини аччиқ алам билан ҳикоя қилади. Достондаги бундай саҳифалар ўқувчиларни ахлоқий муаммолар ҳақида ўйлашга, мулоҳаза юритишга ундайди.

Ёзувчи Мингпода қишлоғининг қурумли кўчаларида кўнгилга илиқлик олиб кирувчи покизаликни болаларда кўради. Фақат уларгина лоқайд эмас, янгликка, ўзгаришларга ташна. Шунинг учун: «Фақат болаларгина ғалати қуролланиб, хўкизтери ёпинган жангчини (Мешполвонни - З.И.) алоҳида қизиқув билан томоша қилишиб, кўчама-кўча эргашиб боришди».

Ёзувчи шу қишлоқ чегарасидаги «сувсиз тошҳовуз, қуриган чинор» тагида турган эпизодик образлардан бири Гадойнинг сўзларига ҳам катта маъно юклайди. Гадой инсон танасидаги ҳар бир аъзонинг ўз вазифаси борлиги, одамлар эса уларни мутлақо адаштириб юборганлиги ҳақида, бир қараганда ўта тутуриқсиз гапларни гапирди: « - Хў, одамлар! Майли

бурнимни олинг, ортикча кўз, кулоқларни менга топширинг». Аммо, бу сўзларнинг маъносини чуқурроқ ўйлаб кўрсак, ҳақиқат ойдинлашади. Бу ойдинликни Гадоининг ўзи қуйдагича изоҳлайди: « - Оламдаги энг қимматли жонзот – одам, – дея шоҳона қиёфада осмонга қўлини бигиз қилди гадой. - Чунки унда ақл бор, идрок бор. Ақлу идрокниям, фаросатниям кўз билан кулоқ бойитади. Биз бўлсак, бурун билан яшайпмиз, тил билан кун кўраепмиз. Исковучмиз! Чақимчимиз!» Бу сўзлар замондошларининг лоқайд ва ҳамиятсизлигидан, сотқин ва хиёнаткорлигидан хуноби ошган бир бечоранинг қалб нидолари бўлиб янграйди.

Муаллиф шу тарика ўқувчини теваракка кўзларни каттароқ очиб боқишга, рўй бераётган ноҳақликларни пайқашга, оҳ-воҳларни эшитишга ва ниҳоят, уларни инсонлардай яшашга, бунинг учун курашишга чақиради. Аммо, афсус, маънавий қашшоқлаштирилган халқнинг аслида инсондай яшамоғининг иложи йўқ. Шунинг учун жондан кечиб бўлсада, даъваткор ҳайқираётган Гадоининг уринишлари бундай муҳитда бефойда эканлиги Мешполвоннинг тушида намоён бўлади. «Чорраҳадаги гадой оловранг булутларга тикилганича ҳалиям ўша жойида ўтирганмиш. Фақат энди аввалгидай ғалати-ғалати гапларни гапирмас, гапирай деса тили, овқат ей деса жиғилдони йўқ эмиш. Бурнини ҳам кесиб олишганмиш. Буларнинг эвазига ташлаб кетилган бир уюм кўз, кулоқ, тил, юрак кабилар унинг олдида қаланиб ётган эмиш».

Мустақилликка эришгунимизга қадар халқимиз моддий ва маънавий жиҳатдан худди шу гадой каби афтодаҳол аҳволга тушган, ҳақиқатни гапирай деса тили, нола қилса, тинглайдиган кулоқ, йўқ эди. Эшитадиган кулоқлар, кўрадиган кўзлар, фикр юритадиган миялар, ботир юраклар юлиб олинган ва ўзлигини йуқотиб бир уюм кераксиз нарсаларга айлантирилган эди.

Анвар Обиджон ушбу достонида нафақат эзилган ва таланган халқни, топталган маънавий мерос ва маданиятнинг аянчли аҳволини кўрсатади, балки бу ҳолнинг сабабчилари бўлган сарой аҳлининг ҳақиқий юзини ҳам очади. Достон бобларидан бирида Сепкилшоҳ қасрида бўлиб ўтган жанг режасининг муҳокамаси баён этилган. Подшоҳлик саросимада, амалдору хизматкорлар таҳликага тушиб қолишган. Аммо «зўр»ларнинг фикрлашлари шу даражада ожизки, улар омма ғазабининг қудратини заррача ҳисобга олишмайди, хўрланган юртдаги ҳақиқий ҳолатга тўғри баҳо беришолмайди. Енгилишаётганининг сабабини ўз адолатсизликларидан эмас, балки лашкарбошининг қўрқоклиги ва ўқувсизлигидан кўришади. Уни қандай жазолаш юзасидан қизгин баҳс кетади. Улар томонидан билдирилаётган ҳар бир фикр тубида кўрқинчили шафқатсизлик бўртиб кўришиб турадики, бу ўқувчи қалбида даҳшатли ҳис-туйғулар кўзғотди. Бу ҳолатдан ҳатто шоҳ ҳам «сесканиб кетади» ва уларни «инсоф»га чақириб, шундай «ақлли» таклиф киритади: Лашкарбошини «кўпчиликини олдида шарманда қилиб жазолашимиз яхшими?... Келинлар, адашган дўстимизни шу ерда уриб ўлдирайлик». Бу таклифни муте амаддорлар ўша заҳотиёқ қўллаб-қувватлайдилар: «Оламга келиб, бундай инсонпарварликни кўрмаганман». Муаллиф шу тарзда Сепкилшоҳ ва унинг «ўта ақлли» амаддору хизматкорлари башарасини ортикча изоҳларсиз фош этади.

Уларнинг аслида ҳеч нарсага арзимайдиган, мунофиқ пасткаш, бемулоҳаза, айни пайтда ёвуз, қаҳри қаттиқ, жаллод табиат кимсалар эканлигини равшан кўрсатиб ўтади.

Ёзувчи ўз достонида ҳукмдорларнинг бутун кирдикорларини кулгили, кинояли тарзда очар экан, Ватанни ва халқни уларнинг зулмидан қутқариш зарурлигини ўқувчининг кулоғига қайта-қайта қуйиб боради. Агар халқ бирлашиб, бир ёқадан бош чиқариб ҳаракат қилса, унинг қўлида ҳақиқий қурол ўрнига ўқлов, дасткалла ва қозон қопқоқ бўлса ҳам, душман отлиқларига қарши чўлоқ хачирда жанг олиб борса ҳам, эркинликка, истиклолга, мустақилликка эришиши муқарраллиги Мешполвон ва унинг дўстлари образлари тимсолида кўрсатиб берилади.

Биз достоннинг асосий концепцияси миллий озодлик учун кураш эканлигини кенгроқ очиб беришга интилдик. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ёзувчи бу концепцияни бадиий ёритишда достон жанрига хос анъаналардан, сажъ, муболаға, ўхшатиш, юмор, сатира усулларидан, воқеаларни нутқнинг шеърий ва насрий хиллари қўшилмасида баён этиш каби бадиий, ифодавий воситалардан маҳорат билан ижодий фойдаланган. Қаҳрамонлар хатти-ҳаракатларини, қалб кечинмаларини кулгили вазиятлар ичида кўрсатиш, уларга мос оҳангларда ифода этиш достоннинг етакчи хусусиятларидан биридир. Масалан, достондаги марказий қаҳрамоннинг «катта жанг»га отланишига сабаб бўлган воқеа сажъ усули воситасида шундай тасвирланади: «Лайлак ўтиб ғоз келди, баҳор кетиб ёз келди. Жўжалар хўрозга, куртаклар чаросга айланди. Бошоқларга ўроқ, қовунларга пичоқ тегиб, жазлар бир қозон, тандирдаги ўтлар аламазон бўлди. Мана шундай файзли кунларнинг бирида Мешполвон ўтин ёраман деб тўнка яқинида турган сопол тоғорани синдириб қўйди». Тоғора синиши туфайли энасидан еган даккиси, шу кичик сабаб катта воқеаларнинг бошланишига туртки бўлади. Ёки «улуғ жангга» отланган Мешполвон – оёқяланг. У «хачирни етаклаб энасининг қошига борди, унинг шалпилдоқ калишига суқланганича бир сўз деди». Ёзувчи ўқувчи қалбини кучлироқ ҳаяжонга келтириш учун Мешполвоннинг самимий юморга бой нутқини анъанавий достонга хос шеърий усулда қуйидагича баён этади:

Сепкилшоҳнинг элатига қилай юриш,

Бўлар энди дунёда энг катта уруш,

Ноқулайдир ялангоёқ жангга кириш,

Энажоним, калишингни бериб тургин.

...

Қозон қопқоқ юрагимни асраб юрар,

Сепкилшоҳнинг кимлигимни энди кўрар,

Ғалабага битта калиш етмай турар,

Энажоним, калишингни бериб тургин.

Муаллиф достонда эна тимсолида кўпни кўрган, ақл-заковатли, ўта қуёнчак кекса аёлнинг миллий образини яратишга эришган. Унинг неварасига айтаётган насиҳатлари, эртақлардаги халқ донишмандликларининг насрий ва шеърий нутқ қўшилмасида баён этилади:

**Учраса ҳам ўтинчи,
Салом бергин биринчи,
Сени кўрган ҳар синчи
Одобсиз деб билмасин.**

...

**Тентак сўкса, дўқлама,
Ёнғоқзорда ухлама,
Алам ўтса йиғлама,
Бардошлилар ўлмасин.**

...

**Ювошга мушт дўлайма,
Зўрни кўрсанг, гўлайма,
Оч қолганда сулайма,
Қизлар сендан кулмасин.**

Анвар Обиджоннинг «Мешполвоннинг жанглари» достони чуқур миллий руҳда ёзилган. Достондаги ижобий қаҳрамонлар зукколиги, кўркмаслиги, тадбиркорлиги, ўзига хос қиёфаси, маънавий гўзаллиги билан китобхон қалбидан мустаҳкам жой олади. Яна шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, муаллиф ўз ижобий қаҳрамонларини бутунлай бенуқсон, ҳамма ишларни бажаришга қодир идеал инсон сифатида кўрсатишга ҳаракат қилмаган. Қаҳрамонлардаги баъзи камчилик ва нуқсонларининг пайдо бўлиш сабабларини, уларни бартараф этиш йўлларининг бадиий асосланиши бу қаҳрамонларнинг китобхонлар кўз ўнгида жонли ва ҳаётий шахслар бўлиб гавдаланиб туришини таъмин этган.

«Мешполвоннинг жанглари» – завқ-шавқ билан ўқиладиган жуда қизик достон. Бу асар ёш авлодни «топталган орзу шаъни учун, таҳқирланган дунёни» гўзал дунёга айлантириш учун курашиш руҳида тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга.

Анвар Обиджон болалар учун кўплаб шеърий эртақлар, шунингдек, драматик асарлар ҳам ёзган. Ёзувчининг «Кўнғироқли ёлғончи», «Паҳлавоннинг ўғирланиши», «Топсанг, ҳай-ҳай», «Тўтиқул», «Наврўз ва Бойчечак», «Самозванец», «Қоринботир» каби пьесалари Йўлдош Охунбобоев номидаги Республика Ёш томошабинлар театрида, Фарғона, Қарши, Гулистон, Қўқон театрларида сахналаштирилган. Унинг асарлари асосида «Ўзбекфильм» киностудияси томонидан «Тилсимой – ғаройиб кизалоқ», «Даҳшатли Мешполвон» комедиялари кино тасмасига туширилган. Анвар Обиджон шеърларига басталанган кўшиқларнинг асосий қисми болаларга бағишлангандир.

Анвар Обиджон — серқирра ижодкор. Унинг катталар учун ёзган «Кетмагил» (1985), «Безгакшамол» (1985), «Аканг қарағай Гулмат» (1987), «Ерликлар» (1990), «Олтиариқ хангомалари» (1999), “Безгакшамол-2” (2003) тўпламларидан жой олган шеърий ва насрий асарлари ҳам диққатга сазовор. Адиб катталар адбиётида ҳам ўз ўрнига эга.

Анвар Обиджон ижоди қатор мунаққидлар томонидан атрофлича таҳлил

этиб келинаётган бўлса-да, кўп қиррали адибнинг асарлари ҳар бир йўналиш бўйича янада чуқур тадқиқитоларни кутмоқда.

Биз мазкур ишда Анвар Обиджоннинг турли ёшдаги болалар учун ёзган шеърӣ ва насрий асарлари ҳақидаги фикру мулоҳазаларимизни баён этишга ҳаракат қилдик. Унда, асосан, адибнинг ўзбек болалар адабиётига олиб кирган янгиликларини кўрсатишга, кичкинтойлар тарбиясидаги хизматларини таъкидлаб ўтишга интилдик.

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон ижодининг айна гуллаган палласида турибди. У болалар учун ҳам, катталар учун ҳам ҳали кўплаб ажойиб асарлар ёзишига ишонамиз ва бу йўлда унга каттадан-катта муваффақиятлар тилаймиз.

ЗАМИРА ИБРОҲИМОВА

Қувноқликка яширинган изтироблар

Мухаррир Шукур Курбон
Техник муҳаррир Р. Исакулов
Бадий муҳаррир Ҳ. Худойбердиев
Мусахҳих С. Қўшмоқов

Босишга рухсат этилди 12. 07. 2005. Бичими 60x84 1:16
Хажми 2,1 б.т. Нусхаси 1000. Буюртма № 157
Нархи келишилган асосда

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон
Миллий кутубхонаси нашриёти

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси босмахонаси.
Тошкент, Ҳ. Сулаймонова кўчаси, 33

